

24. prosince 2008 zemřel ve svém domě v Martha's Vineyard ve státě Massachusetts ve věku 81 let bývalý ředitel Harvardského institutu pro strategické plánování a poradce pro bezpečnost amerického prezidenta Jimmyho Cartera světoznámý Samuel Huntington, který v sedmnácti publikacích – zejména kontroverzní knihou *Střet civilizací* z roku 1996 – významně ovlivnil myšlení o zahraničně politických a bezpečnostních otázkách. Text byl přeložen do 39 jazyků. Těto studii předcházely pod stejným titulem články ve *Foreign Affairs*.

Svět se na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století zbavil bipolárního napětí, podmíněného ideologickými rozpory. Na jedné straně byly vlády liberální demokracie, na druhé totalitního či autokratického komunismu. I když ty druhé v některých zemích přetrvávají a i v dalších mají sociální kořeny, patří historii. Odchází tak druhý totalitní systém tohoto století. Celý tento věk byl charakteristický střetnutím demokracie s totalitními systémy. Rozhodující byly dva: fašismus a komunismus. I když mezi nimi byly rozdíly, spojoval je právě totalitarismus.

Příčiny zrodu totalitních systémů

Při obecném rozlišování těchto dvou výrazně totalitárních koncepcí se zapomíná na příčiny jejich zrodu. Tím byla především první světová válka. Teprve po ní, i když ideologické základy byly k tomu připraveny, nastoupila faktická vláda komunismu a krátce poté i fašismu.

Oba tyto systémy sice v podstatě odešly z historické scény, přesto chybějí skutečně fundované studie, proč je zrodila právě první světová válka a co skutečně způsobilo ji, a v druhém kroku chybí objektivní vysvětlení, proč se právě tyto dva totalitní systémy utkaly mezi sebou v osudovém střetnutí o světovládu ve druhé světové válce.

Aniž bychom se pouštěli do hlubší kauzální analýzy, zdá se nesporné, že první světové válce předcházela krize liberální demokracie, tržní ekonomiky a civilizace vůbec. Výchozí bodem se stal zrod dvou totalitních systémů, který přinesl světu větší hrůzy než první světová válka a největší tragédie lidské společnosti vůbec. Za kulisu střetnutí dvou totalitních systémů bylo především to, co jim bylo společné a co je muselo dostat přes rozdílné sociální kořeny do nesmiřitelného konfliktu: snaha o světovládu, která byla v obou případech determinována i nacionálně a velmocensky.

Pozitivní je, že z konfliktů dvacátého století vyšla vítězně liberální demokracie, úzce organicky spojená s tržní ekonomikou. A navíc v mnohém empiricky obohacená právě o zkušenost dvacátého století. I když jde relativně o dosud nejefektivnější a zároveň z hlediska lidských práv o nejhumnější systém, problémy liberální demokracie v mnohém zůstaly. Jak si tento fakt konečně můžeme ověřit na problémech současného světa a jeho finanční a ekonomické krize. Důsledky dopadají i na nás. Zvláště jako důsledek hospodářské recese na Západě. Liberální demokracie je totiž až příliš závislá na většinové vůli občanů. A ta je

determinována zvláště stále ještě konzumně zaměřenými občany, ne novými myšlenkami kvality života. Proto také ještě nedošlo ke kvalitativnímu ekologickému zvratu ve světě, což může v tomto století přinést ještě vážnější problémy, než s jakými jsme se drasticky setkali ve století minulém. Jinak řečeno, lidstvu hrozí v krátké budoucnosti ještě vážnější katastrofy. A v žádném případě ne pouze ekologické.

Priorita globálních rizik

Ačkoliv jsme si obecně vědomi, že svět se neskutečně civilizačním rozvojem zmenšil a jeho existence je stále hlouběji podmíněna rozvojem v jeho jednotlivých částech, přesto prioritními po dlouhou dobu zůstávaly teritoriálně parciální bezpečnostní hrozby a z nich vyplývající rizika. A to i přes bezprostřední zkušenosti, že ať se něco stane v kterékoliv části světa, vždy to má přímý nebo zprostředkovaný vliv i na nás. Také u nás jsme především preferovali reakce na bezprostřední parciální bezpečnostní hrozby. Byly jimi po rozpadu bipolárního světa zvláště důsledky destabilizace postkomunistických zemí se silnými nacionalistickými rysy, patrně zvláště na území bývalé Jugoslávie a Sovětského svazu. S tím souvisely již existující bezpečnostní a sociální hrozby, počínaje proudy azylantů až po katastrofické vize, že mohou být jednou vyzbrojeny včetně jaderných zbraní. Již tehdy však bylo patrně přerůstání parciálních hrozeb v globální, což bylo dovršeno 11. zářím 2001, jíž de facto nešťastně začalo nové století a tisíciletí.

Budoucími globálními bezpečnostními hrozbami mají být podle Huntingtona především konflikty kultur

Harvardský profesor Samuel P. Huntington ve *Střetnutí kultur*, otištěném nejprve ve vlivném časopise *Foreign Affairs*, napsal: „Budoucí svět bude formován hlavně vzájemnými vztahy mezi sedmi nebo osmi velkými kulturami. Jsou to západní, konfuciánská, japonská, islámská, hinduistická, slovansko-pravoslavná, latinskoamerická a pravděpodobně také africká kultura. Nejdůležitější konfrontace budoucnosti budou probíhat na frontových liniích oddělujících tyto kultury.“

Je třeba říci, že tyto konflikty probíhaly vždy a probíhají nadále, byly však zatlačeny do pozadí bipolaritou světa, založenou na ideologiích. Rozdělení na první, druhý a třetí svět však přestalo platit a tím spíš vystupují do popředí konflikty kultur, které mají tendenci se stupňovat. Svědčil o tom nejen balkánský konflikt, ale i válka v Čečensku.

Proč tomu tak je? Příčiny spočívají ve faktu, že zmíněné kulturní okruhy mají různý, až protichůdný vztah k člověku, rodině, skupině, národu, státu, práci, pokroku, svobodě, autoritě, bohu. Řeší tedy i různé vztahy člověk – bůh, jednotlivec – skupina, občan – stát, rodiče – děti, muži – ženy, práva – povinnosti, svoboda – autorita, rovnost – hierarchie.

Chceme-li si charakterizovat první uvedenou, tj. západní kulturu, přesněji severoamericko-západoevropskou, jsou pro ni charakteristické hodnoty individualismu, liberalismu, konstitucionalismu, lidských práv, rovnosti, svobody, právního státu, demokracie, odluky církve od státu, tržní ekonomiky a svobodného obchodu. Jistě se některé prvky mohou objevovat i v jiných kulturách, ale pro západní jsou typické a pro ostatní ne vždy přijatelné, ať se nám to líbí nebo nelíbí. Důkazem jsou i některé zjevné neúspěchy při šíření demokracie.

Konflikty kultur

Konflikty kultur jsou jistě podmíněny geopoliticky, ekonomicky, ideologicky apod., ale v jejich pozadí je rozdílná preference hodnot, jejich struktury a axiologického systému. Nejzávažnější konflikty pak vznikají proto, chce-li jeden kulturní okruh vnutit svůj systém hodnot druhému. Historické zmapování konfliktů mezi jednotlivými kulturami by si jistě vyžádalo výrazně větší prostor. Pokusme se proto upozornit na ty nejzávažnější.

Začneme-li od těch nejdálenějších, pak jistě nám nemůže uniknout z ohniska pozornosti střetávání japonské a konfuciánské kultury, především mezi Japonskem a Čínou. Konfuciánská kultura se střetávala také s hinduistickou a až dosud je živý spor např. o Tibet. Ale nemůžeme zapomenout ani na střetávání japonské a slovansko-pravoslavné kultury (rusko-japonské války) a konfuciánské a slovansko-pravoslavné kultury (boje na čínsko-sovětských hranicích v sedmdesátých letech). Neznámé nejsou ani konflikty hinduistické a islámské kultury, stejně jako islámské a africké kultury. Na americkém kontinentu jsou patrné kolize mezi latinskoamerickou kulturou a kulturou severoamerickou jako větve západní kultury. Patrný byl např. pokus Fidela Castra postavit Jižní Ameriku proti severní. Pro Severoameričany také je a bude nesnadná integrace stále rozsáhlejších vln latinskoamerických azylantů.

Vrátíme-li se do nedávné historie, pak existence bipolárního světa byla založena do určité míry na střetnutí mezi západní a slovansko-pravoslavnou kulturou, i když rozhodující jistě byly ideologické faktory. Do tohoto procesu se v různé míře a na různých stranách zapojovaly také ostatní kultury.

Na druhé straně některé kultury zasahovaly na základě své mocenské síly v podstatě do života všech ostatních kultur. Je to patrné zvláště pro kulturu západní, ale také pro kulturu slovansko-pravoslavnou, konfuciánskou a v poslední době také islámskou. Někteří analytici předpokládají, že příští konflikty se odehrají především mezi západní kulturou a některými státy islámské a konfuciánské kultury.

Česká republika na pomezí dvou kultur

I když se v současné době výrazně hlásíme k západní kultuře a zapojili jsme se do jejích mezinárodních politických, ekonomických, kulturních, vojenských, sociálních a jiných organizačních struktur, nemůžeme tak zcela lehce přehlédnout, že svým způsobem historicky jako Slované patříme i k slovansko-pravoslavné kultuře. (Potvrdilo to mj. v poslední době i Ministerstvo obrany zřízením vyznamenání Zlatá lípa, kdy se ministryně Vlasta Parkanová při jeho prvním udělování explicitně zmínila o slovanství.) Jistě tyto vazby byly silnější v minulém století jako jistá protiváha německví a rakušáctví, ale určité reliktů se objevily i např. v době druhé světové války. I aktuálně např. jinak emocionálně vnímáme konflikty na území bývalé Jugoslávie či Sovětského svazu, než např. v Irsku či Baskicku.

Z bytostných důvodů si nemůžeme nepoložit otázku, k jaké kultuře patřilo a patří Německo. Bylo a je to obsahem mnoha sporů. Faktem je, že historicky, zvláště z hlediska již uvedených znaků západní kultury, není jednoduché sem Německo zařadit. A to nejen jako stát, který vyprovokoval dvě světové války. Od té doby se jistě mnohé změnilo, Německo je sjednoceným demokratickým státem. Ale základy demokracie a především demokratické vědomí občanů se nevytvářejí snadno.

Nelze však přehlédnout, že Němci se nedostali k demokracii revoluční cestou, ale prostřednictvím západní kultury, především americké. Ani pokud jde o jejich sjednocení, nebyla v tom

na Západě ani na Východě jednota, známý je odpor britské premiérky Margaret Thatcherové, i když nelze s jistým odstupem nekonstatovat, že šlo převážně o pozitivní krok. Přesto nás často ještě i podvědomě doprovází jisté historické memento posuzovat německé zahraničně-politické kroky přece jen kritičtěji. Ne všechny byly po pádu bipolarity šťastné. Např. pokud jde o balkánský konflikt v případě předčasného uznání Chorvatska.

Stejně tak není jistě nezajímavé, proč dlouho nebyly mezi Německem a Polskem spory o západní polská území, z nichž část jim před druhou světovou válkou evidentně nikdy nepatřila, a existovalo napětí v sudetoněmecké otázce. V mnohém v tom byla a je i vina na naší straně táhnoucí se až k lisabonské smlouvě, jejíž schvalování bylo doprovázeno nerealistickou až demagogickou hrozbou možného zrušení Benešových poválečných dekretů.

Budoucnost a východiska

Prognosticky bylo a je patrné, že světové konflikty mohou být a budou podmíněny konflikty mezi národy, státy a jejich seskupeními příslušejícími k různým kulturám. Signalizovaly to tak vážné události jako je střetnutí západní, slovansko-pravoslavné a islámské kultury v Bosně a Hercegovině, střetnutí slovansko-pravoslavné a islámské kultury v zakavkazských republikách i symptomatické napětí kolem spisovatele Rushdieho. Střety civilizací zesílily zvláště po 11. září 2001 a nové poté v zostřených indicko-pákistánských a izraelsko-palestinských konfliktech, v nichž jsou zainteresovány i země vlastníci jaderné zbraně. Proto např. i NATO i Evropská unie projevují aktivitu v oblasti islámské kultury.

Žádný z kulturních okruhů si však nemůže myslet, že je právě ten nejlepší. Taková představa vede k dosažení a udržení nadvlády nad jinou kulturou a k ochraně vlastních zájmů a základních hodnot. Když vynecháme některé ostatní, není sporu o tom, že k tomu má tendenci i západní kultura. Přitom nezbývá nic jiného, než respektovat specifika jednotlivých kultur. Snad jsou tu pouze dvě oblasti, ve kterých je zásah ospravedlnitelný. Je jím na prvním místě vlastnictví zbraní hromadného ničení v rukou režimů, které jsou odhodlány je využít proti jiným kulturám, a dále humanitární pomoc.

Ale ani v tomto druhém případě nejde o snadnou věc, jak ukázala situace na území bývalé Jugoslávie či v Iráku, aktuálně např. v Afghánistánu a v Somálsku. Nelze totiž předpokládat, že sebelépe myšlená pomoc se vždy setká s kladným přijetím.

Nutné a zároveň složité je sžívání se nejrůznějších kultur. A to jak pokud jde mezi nimi navzájem, tak i při jejich asimilaci na styku jednotlivých kultur a v hospodářsky vyspělých zemích. Jistým příkladem mohou pro to být Spojené státy. Integrace jednotlivých kultur je nadále vážným problémem, vyžadujícím čas. Existuje totiž jistá míra nasycení pro takovou asimilaci, která je-li překročena, přináší vážné problémy. Proto také např. i Spojené státy, vědomy si tohoto problému, regulují přijímání nových občanů prostřednictvím pravidelně stanovovaných kvót, dokonce pro jednotlivé oblasti a národy.

Text byl zpracován v rámci výzkumného úkolu MSM 0021620841

dr. Antonín Rašek